

Király Kincső¹

Az ötszáz éves Tripartitum

A régi magyar szokásjog legjelentősebb lejegyzése Werbőczy István Tripartitum című munkája, amely ötszáz éve, 1514-ben készült el. Ugyanebben az évben nyerte el a királyi jóváhagyást is, de a főnemesek megakadályozták, hogy törvény legyen belőle. Ezzel a jubileummal kapcsolatban szeretnék néhány gondolatot megosztani a Tripartitum történetének néhány vonatkozását felidézve.

Ahogy Grosschmid Béni megállapítja: „A Hármaskönyv tulajdonképpen nem más mint félben maradt törvényjavaslat. Más szóval törvénynek készült tehát e munkát, azonban megakadt a törvénnyé válásnak az útján. És pedig ez útnak az érdemleges stádiumait, illetőleg fokait szerencsésen megfutotta ugyan. De megakadtak némely végső formalitások. Illetőleg elmaradtak úgy, hogy ekként a törvényre emelkedés nem lett perficiálva.”²

A Hármaskönyv megírására Werbőczy II. Ulászló királytól kapta a megbízást, amely a Hármaskönyv valamennyi kiadásában megtalálható a királyi jóváhagyásban.³

A megbízás lényege az, hogy Werbőczynek az élő, tételes jogot kell összegyűjteni és összeírni.⁴ A megbízás a módszert is megjelöli: az összegyűjtött anyagot címekre és fejezetekre kell felosztani, hogy azután az egész egy kötetbe foglalható legyen. A szerkesztőnek feladata, hogy az anyagot rendszeres egészbe foglalja.⁵

A megbízásból az is kitűnik, hogy Werbőczy mint országbírói ítélmester kapta a megbízást és hogy az elkészült munkát a többi ítélmestereknek, valamint a királyi törvényszék ülnökeinek felülvizsgálata alá kellett bocsátania.⁶

Nem lehet megtudni az Approbatióból, hogy mikor kapta Werbőczy a megbízást. Az időpont meghatározása fontos, mert így tudjuk megállapítani, körülbelül mennyi idő alatt készítette el Werbőczy a munkát. Vannak mégis bizonyos támpontjaink, amelyekből lehet a megbízás idejére következtetni.

Werbőczy munkájának az olvasókhöz irt előszavában azt mondja, hogy a királytól a megbízást az előző években kapta és művét huzamos és kitartó munkával készítette el.⁷

Ha ezekkel a kijelentésekkel összevetjük azt az ismert adatot, hogy az 1504. évi és 1507. évi országgyűlések már nem követelik többé a szokásjogi szabályok összegyűjtését, és hogy Werbőczy ezen országgyűlések törvénycikkelyeinek megfogalmazásában részt vett: azt

¹ Ügyvédjelölt (Budapest)

² Grosschmid Béni: Magánjogi előadások. Jogszabálytan, Atheneum, Budapest 1905, 544. o.

³ Mezey Barna (szerk.): Magyar jogtörténet, Osiris, Budapest 2002.; Gönczi Katalin – Horváth Pál – Stipta István – Zlinszky János: Egyetemes jogtörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997, 145. o.

⁴ Werbőczy István: Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának hármaskönyve. Latin–magyar kétnyelvű kiadás. Téka Könyvkiadó, Bp. 1990.; Homoki-Nagy Mária: The System of Fassio Perennalis (Sale and Purchase Contract) in the Tripartitum of Werbőczy. In: Erik Štenpien (szerk.): Historický vývoj súkromného práva v Európe: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 27.-28. V. 2011 na Právnickej fakulte UPJŠ v Košiciach, Kosice: Univerzita Pvl Jozefa Safarika, 2011. pp. 89-101.

⁵ Csizmadia Andor-Kovács Kálmán-Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet, Tankönyvkiadó, Budapest, 1986, 344. o.

⁶ Schiller Bódog: A Hármaskönyv jogforrástana, Franklin Társulat, Budapest, 1902, 44. o.; Szabó Béla: Development of law in Hungary: The first eight centuries. In: Gergely András, Máthé Gábor (szerk.): The Hungarian State. Thousand years in Europe, Budapest: Korona Kiadó, 2000. pp. 130-167.

⁷ The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary: A Work in Three Parts Rendered by Stephen Werbőczy (The „Tripartitum”). Edited and translated by János M. Bak, Péter Banyó and Martyn Rady, with an introductory study by László Péter. (The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. Vol. V.), CEU, Bp. 2005.

következtethetjük, hogy 1504-ben és 1507-ben a törvényhozás azért hallgat a szokásjog összegyűjtésének szükségességéről, mert Werbőczy volt megbízva ezzel a munkával, így mondhatjuk, hogy a megbízás 1504 előtt történhetett.

A következtetés helyessége mellett szól és azt kiegészíti, hogy az 1498 : VI. és az 1500 :X. törvénycikkek ugyanazt kívánják, ami a Werbőczynek adott megbízásban van, ami arra mutat, hogy Werbőczy megbízása az előbb említett törvényhozási törekvéseknek egyenes folytatása. Úgy látszik, hogy akkor kapta Werbőczy a megbízást, amikor az 1498. és 1500. évi országgyűlések rendelkezései alapján nem készült el a törvények összeírása.

A Hármaskönyv elkészítésére a király a megbízást Werbőczynek 1500 után, de 1504 előtt adhatta.

A munka 1514-re készült el. Werbőczy munkájának címe: *Tripartitum opus juris consuetudinarii in clyti regni Hungariae.*⁸

Werbőczy a királyhoz intézett ajánlásában, a *Commendatió*ban, a királyt kéri, hogy művét vizsgálja át és hagyja jóvá, gondoskodjék a kihirdetéséről.

A munka az 1514. évi országgyűlés elé került. Az országgyűlés bizottságot küldött ki. Ennek a feladata volt megállapítani, hogy helyesen, az élő jognak megfelelően történt-e a szokásjog kodifikációja. A Hármaskönyv jóváhagyásában, az *Approbatio* végén név szerint is fel vannak sorolva a bizottság tagjai. Megemlítendő, hogy a bizottságban egy főnemes sem vett részt, hanem csupa köznemes, jórészt Werbőczy személyes jó barátai; köztük van Szobi Mihály is. A főnemesség bizonyára nem akart a bizottságban közreműködni, hiszen az egész úgys csak formalitás volt.

Mialatt a munka a bizottság előtt feküdt, Werbőczy két helyen változtatott rajta.

Az egyik hely a II. rész 44. címe, amely azokról az esetekről szól, melyekben az egyházi személyek ellen is főbenjáró ítéletet lehet hozni. Itt művét az 1439: 38. tc.-re való hivatkozással egészítette ki.⁹

A másik hely a III. rész 25. címében fordul elő. A cím a jobbágyokról szól. Az 1514. évi jobbáglázadás leverése után a törvényhozás a jobbágyok szabad költözködés jogát elvette. Erre való tekintettel kellett Werbőczynek e helyütt ezt a fontos jogváltozást művébe beiktatni.

A bizottság ítélete szerint a munkában a törvények és a jóváhagyott szokások helyes rendben és kellő módon lettek összeírva.

Az országgyűlés az 1514. évi 63. tc.-ben felkéri a királyt, hogy az országnak írásba foglalt jogát olvastassa azonnal fel, erősítse meg és pecséttel ellátva küldje szét az ország minden egyes vármegyéjének.¹⁰

A király az országgyűlés sürgetésének eleget akar tenni és a munkát írásban és élőszóval helyeselve megerősítését megígéri.

A király azt is megígérte az országgyűlésnek, hogy a műnek pergamenre irt példányait titkos pecsétjével ellátva, az ország vármegyéinek megküldi. Ígéretét azonban nem teljesítette. A munkálatot nem pecsételtette meg s nem is küldte szét a megyéknek. A

⁸ Magyar Törvénytár. *Corpus Juris Hungarici*. Szerk. Nagy Gy.-Kolosvári S.-Óvári K., Budapest 1899-1946

⁹ Király János: Magyar alkotmány és jogtörténet különös tekintettel a nyugat-európai jogfejlődésre, Franklin Társulat, Budapest, 1908.; Béli Gábor: Magyar jogtörténet: A tradicionális jog, (*Institutiones juris*), Budapest; Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2009, 134.; Szabó Béla: *Development of law in Hungary: The first eight centuries*. In: Gergely András, Máthé Gábor (szerk.): *The Hungarian State. Thousand years in Europe*, Budapest: Korona Kiadó, 2000. pp. 130-167.

¹⁰ Frank Ignác: *A közigazgatás törvénye Magyarhonban*, Buda, 1845, 134. o.; Béli Gábor: *Undertaking of a Guarantee towards Contracting Party in the Traditional Hungarian Law*. In: Béli Gábor, Duchonová Diana, Fundarková Anna, Kajtár István, Peres Zsuzsanna (szerk.): *Institutions of Legal History with special regard to Legal Culture and History*, Pécs; Bratislava: PTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2011. pp. 47-66. Béli Gábor: *Der Einfluss des deutschen Rechts auf die ungarische Strafpraxis: Die Rolle des Corpus juris Hungarici in der Strafrechtsprechung zwischen dem Anfang des XVIII. und der Mitte des IX. Jahrhunderts*. In: Günter Jerouschek, Barna Mezey, Hinrich Rüping (szerk.): *Strafverfolgung und Staatsraison.: Deutsch – ungarische Beiträge zur Strafrechtsgeschichte*, Giessen: Psychosozial Verlag, 2009. pp. 105-120.

szentesítés folyamata tehát megakadt és végleg el is maradt s ezzel a Hármaskönyv törvényes kihirdetésben nem részesült.

Werbőczy beszámol művében a szentesítés elmaradásának okáról. Művének az olvasókhoz intézett előszavában azt adja elő, hogy a munkának ötven, sőt még ennél is több példányban való leírása, amennyire tudniillik a vármegyék száma szerint szükség lett volna, hosszas munkába került volna, a királyt pedig sürgős teendői Pozsonyba és Bécsbe szólították.

A Hármaskönyv szentesítése azonban más okokból maradhatott el. A valódi ok az lehet, hogy időközben ismét a főnemesi párt került hatalomra és éreztette befolyását ezen a téren is. A munka, amely nemcsak, hogy nem kedvez a főurak kiváltságainak, hanem a főnemesség és köznemesség egységét hirdeti és nem akar a nemesek közt elismerni semmiféle különbséget, nem tetszhetett a főuraknak.¹¹ Sikerült is nekik a szentesítést megakadályozni.

Werbőczynek a szentesítés elmaradásának valódi okát ismernie kellett. Ezt azonban elhallgatta, mert nem akarta a pártküzdelmekre való hivatkozással még inkább megnehezíteni munkájának az életbe való átvitelét. Ha feltárja az igazi okot, úgy felelnie is kellett volna azokra a támadásokra, amelyekkel művét bírálták.

Werbőczy a Hármaskönyvet, amelyet a király is jóváhagyott (csak a pecsétet nem függesztette rá), feledésbe ne menjen: saját költségén 1517-ben Bécsben kinyomatta.

A munkát Singreiner vagy latinosan Singrenius, Werbőczy ismerős bécsi nyomdásza adta ki. Werbőczy az egész Hármaskönyvet úgy adta ki, amint azt II. Ulászló megerősítő oklevelébe belefoglalta, a megerősítő levélbe illesztve; ugyanabban az alakban és szövegezésben, az értelmén és a rendjén semmit se változtatva, amint 1514-ben készen volt.

A Hármaskönyvnek ez az első kiadása (editio princeps) a többi kiadástól némileg eltér. Az egyik eltérés, hogy a munka élén áll az olvasókhoz intézett előszó, amelyben Werbőczy elmondja a mű keletkezésének történetét és a szentesítés elmaradásának okait. Ez a rész, amelyet felirata miatt „Lectoribus salutem” megjelöléssel szoktak idézni, az összes többi kiadásokban a munka legvégére került.

A másik eltérés az, hogy a mű végén a korbeli szokás szerint Werbőczyt dicsőítő versek jönnek, amelyek a többi kiadásból hiányzanak. Két verset találunk ebben az első kiadásban, amely Werbőczyt dicsőíti.

A Hármaskönyv a magyar bibliográfiák tanúsága szerint az összes magyar könyv közül a legtöbb kiadást érte el. Nincs magyar, sőt magyarországi könyv sem, amelynek annyi kiadása volna, mint a Hármaskönyvnek. Egyesek összeállítására szerint 42, mások szerint 56 kiadásban jelent meg.

Érdekes, ha végigtekintjük századok szerint is a kiadások számát. A Hármaskönyv a XVI. században 11, a XVII. században 14, a XVIII. században 15, és a XIX. században 16 kiadást ért el.

Az első, bécsi kiadás után (1517), a második (1545-ben), sőt a harmadik kiadás is (1561-ben) ismét Bécsben lát napvilágot.

Az első hazai latin kiadás 1572-ben Kolozsvárt, az első magyar nyelvű Hármaskönyv Debrecenben, 1565-ben jelent meg. Weres Balázs adta ki a latin szöveget kivonatos magyar fordításban.¹² Itt találkozunk lefelől magyar jogi műszavakkal. Ez volt az első lépés a magyar jogi műnyelv megteremtésére. Weres Balázs kiadása nyomán készítette Heltai 1571-

¹¹ Degré Alajos: Magyar jogtörténet, Pécs, 1950

¹² Homoki Nagy Mária: Magánjogi intézmények az Aranybullában in. Besenyei Lajos, Érszegi Géza, Maurizio Pedrazza Gorlero (szerk). De Bulla Aurea, Roma 1999. 79-89.; Homoki Nagy Mária: De Bulla Aurea: Institutions of private law as reflected in the Golden Bull. (szerk. Besenyei Lajos, Érszegi Géza, Maurizio Pedrazza Gorlero) Roma 1999. 225-237. De Bulla Aurea: Gli istituti del diritto privato nella Bolla d'oro (szerk. Besenyei Lajos, Érszegi Géza, Maurizio Pedrazza Gorlero) Roma 1999. 147-157. Rác Lajos: Werbőczy István Tripartitumának első fordításai. In: Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor tiszteletére. Szerk. Mezey Barna, Révész T. Mihály. Gondolat, Bp. 2006. 456-459., 463. o.;

ben az első teljes magyar fordítást (Kolozsvárott). A Hármaskönyv 1574-ben már horvát nyelven is megjelenik Pergossich Iván fordításában; és még ugyanabban a században, amelyben az első kiadás Bécsben latin nyelven megjelent, ugyanott német fordításban is kiadják.

A Hármaskönyv nagy jelentősége és használata melletti bizonyíték, hogy a latin kiadásokon kívül szükségét érezték már elég korán nem csak a magyar, hanem a horvát és német nyelvű kiadásoknak is. Sőt az Erdélyben kereskedő görögök kedvéért görögre is lefordították. A gyakorlati élet igényei követelték meg még a megjelenés századában a különböző nyelvű kiadásokat,¹³

A többi kiadás közül fontos az, amelyben a Hármaskönyvet a Magyar Törvénytárhoz, a Corpus Juris Hungaricihez csatolták először 1628-ban. Az erdélyi törvénygyűjteménybe, az *Approbatae et compilatae constitutiones*-be 1698-ba került bele.

A Hármaskönyv kiadása a Magyar Törvénytár milleniumi emlékkiadásában már külön kötetként jelent meg. Ez abban különbözik a többiektől, hogy az első kiadás szövegét adja, minden változtatás nélkül; a többi kiadás különböző eltéréseit pedig jegyzetekbe foglalja. A szövegbeli eltéréseknek első pillanatra kevés jelentőséget tulajdonítani, pedig ezek mutatják századról-századra az értelmezés ingadozásait is. Ebben a kiadásban az egyik oldalon van a latin szöveg, a másikon a magyar fordítás; alul pedig a jegyzetek történelmi, jogtörténeti, közjogi és egyéb vonatkozású észrevételeket tartalmaznak.¹⁴

Az egész mű (a Prológus és a három rész) címekre, titulusokra oszlik. A Prológusban van 15, az első részben 134, a második részben 86, a harmadik részben 36 cím. Látnivaló, hogy ez az elosztás nem arányos, de a közelebbi vizsgálat meggyőzhet arról, hogy csak látszólag aránytalan, mert megfelel az anyag jelentőségének.

A Prológus természetszerűleg a legrövidebb, mert csak bevezetés jellegű: az alapfogalmak és a források előadása. Az első rész címeinek a száma a legnagyobb, mert ez a Hármaskönyv legfontosabb része.

A második rész kiegészítője az elsőnek, a magánjog érvényesítésének az eszközét, a peres eljárást tartalmazza, és így jelentőségben mindjárt az első rész után jön, amint a titulusok száma mutatja. A harmadik rész csak töredékeket nyújt főként a partikuláris jogokból; az első két résznél kisebb fontosságú s ezt jelzi a címek száma.

A titulusok tartalmát a címfeliratok jelzik, ezek Werbőczytól származnak. A címeknek a felirata az első kiadásban is meg volt.

Az egész mű anyaga túlnyomó részben magánjog és az ezzel szorosan összefüggő perjog. A büntetőjognak csak egyes kérdéseit, némely tételét érinti a Hármaskönyv, a közjognak is csak fontosabb adatai, alapvető tételei vannak feldolgozva.¹⁵

A műben levő magánjogi, perjogi, közjogi és büntetőjogi anyag közül első pillantásra is a magánjog nyomul előtérbe. A magánjogot a peres eljárástól a régi dogmatika szerint élesen nem határolták el. Még Frank Ignácnál sincs meg a teljes különválasztás.¹⁶ A peres eljárást, mint a magánjog védelmét, ezzel egybefoglalták. Így természetes, hogy a Hármaskönyvben is a magánjog után az anyagnak jó részét a peres eljárás foglalja el.

Bár a közjog a műnek csak kis része, fontossága azonban ennek a résznek olyan nagy, hogy ebben a tekintetben a Hármaskönyvnek nem egy közjogi alapvető tételét oda lehet állítani a magánjogiak mellé.

¹³ Karel Kadlec: *Verböczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské i chorvatské šlechty v něm obsažené*. Praha 1902.

¹⁴ Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. Szerk. Nagy Gy.-Kolosvári S.-Óvári K., Budapest 1897

¹⁵ Mezey Barna: Büntetőjogi töredékek a Hármaskönyvben In: Degré Alajos Emlékkönyv, Budapest, 1995. 114. o.

¹⁶ Frank Ignác: *A közigazgatás törvénye Magyarhonban; I. rész*, Buda, 1845, (Utánnomása: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1987)

A Hármaskönyvben a közjognak fontos tételei vannak lerakva. Innen a látszat, hogy a Hármaskönyv közjogi munka. Pedig a közjogi részekre is többnyire a magánjog miatt van szükség. Például a szent korona tanát vagy elméletét is főként azért kellett Werbőczynek kifejtetnie, mert a régi magánjog öröklési, dologi joga és ősiségi rendszere igen szorosan kapcsolódik a szent korona tanának tételeihez. Mindezeket figyelembe véve azonban nem szabad egy pillanatra sem elfelejtenünk, hogy a Hármaskönyv magánjogot tartalmaz, magánjogi kodifikáció.

Az előbeszéd, Prológus, elméleti bevezetés legnagyobb részét tudományos természetű fejtegetéseket tartalmaz. Itt ismerteti Werbőczy a jogtudomány alapfogalmait és a jog forrásait. Behatóan szól az igazság, a jog, a törvény, a szokás, a kiváltság, a helyhatósági szabály (statútum) fogalmáról, felosztásáról, kellékeiről és hatályáról; meghatározza a jó bíró kellékeit.¹⁷

Az első részben van elhelyezve a Hármaskönyv legjelentősebb része: az országos nemesi magánjog, vagyis a személyi, a családi, a dologi és az öröklési jog.

A második részben a peres eljárást ismerjük meg.

A harmadik rész leginkább a partikuláris jogokkal foglalkozik, vagyis itt van Horvát-, Szlavon-, és Dalmátország joga. Itt találjuk továbbá a városi polgárság¹⁸ és a jobbágyság jogát is.

A városi polgárság Werbőczy korát kissé megelőzve lett országos renddé, jogát tehát, mint az országos jog második fontos ágát Werbőczy némely részeiben belefoglalta a Hármaskönyvbe. A partikuláris jogokat és a jobbágyokra vonatkozó rendelkezéseket azonban a Hármaskönyv csak töredékesen ismerteti.

Werbőczy természetszerűleg követte a Hármaskönyv megalkotásánál az akkor Európa-szerte uralkodó mintákat. Az előbb vázlatosan ismertetett anyagot abban a rendszerben kellett tárgyalnia, amely korának jogtudományi rendszere volt s mint ilyen irányadóul szolgált mindenkinek.

Werbőczy korában a mintakép a római jog volt, amely akkor nemcsak elméletileg, hanem gyakorlatilag is érvényesült. Munkáját tudományos alakba kívánta önteni és erre a célra nem is kereshetett másutt mintát, mint a római jog irodalmában: ez nyújtotta az akkor ismert legtökéletesebb rendszert, tehát ezt fogadta el.

Grosschmid a Tripartitum és a római jog viszonyáról így nyilatkozik: „Ugyanily értelemben mondhatni némiképp, hogy a mi régi jogunk, valamiképp egyébaránt semmiféle európai jog sem egyéb, mint elrontott római jog. S ez, mint annak idején a második rész 6. titulus bevezetése alapján kiemeltem, a Hármaskönyvünknek is a felfogása. Vagyis, hogy az alap-elementumokat tekintve nincsen más jog, mint a római jog, a többi pedig, hogy a Hármaskönyv szavainál maradjak, csupán corruptum quoddam vocabulum.”¹⁹

A római jog hármas felosztása: de personis, de rebus, de actionibus,²⁰ a Hármaskönyv rendszerének az alapja lesz, amint Werbőczy maga is mondja. A hármas felosztás rendjét Werbőczy nem tudta szigorúan követni, de nem is akarta, amint maga is előre megmondja. Neki a hazai jog anyagához és a hazai törvényszékeken szokásos eljáráshoz kellett magát tartania és ehhez alkalmazkodva nem egyszer el kellett térnie az alapul vett rendszertől. A

¹⁷ Vécsey Tamás: Adalék a magyar Corpus Juris történetéhez. Franklin, Bp., 1902.; Vécsey Tamás: A Hármaskönyvhöz, majd a magyar törvénytárhoz csatolva volt régi jogszabályok. Franklin, Bp., 1933.;

¹⁸ Kubinyi András: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig). In: Budapest története II. Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején. Szerk. Gerevich Aladár, Kosáry Domokos. Bp. 1973. 43–95.; Bónis Péter: Accursius és hatása az európai jogtudományra és a középkori magyar jogi kultúrára. In Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio iuridica et politica 2011/1. szám, 23-37.; Katalin Gönczi: Ungarisches Stadtrecht aus europäischer Sicht. Die Stadtentwicklung im spätmittelalterlichen Ungarn am Beispiel Ofen. Frankfurt am Main 1997.

¹⁹ Grosschmid Béni: Magánjogi előadások. Jogszabálytan, Atheneum, Budapest 1905, 544.

²⁰ Bónis Péter: A középkori Corpus iuris civilis. In Iustum Aequum Salutare 2011/1. szám, 37-47. o.

rendszer megtartásáról tehát csak általában és nagyjában lehet szó, Werbőczy eltér attól, valahányszor a hazai jog természete azt megkívánja.

Az ajánlásból és a királyi jóváhagyásból világosan kitűnik, hogy a Hármaskönyv törvénykönyvnek, az írott jog kódexének készült. A főcél, amelyet Werbőczynek első sorban szem előtt kellett tartani, az volt, hogy törvénykönyvet alkosson.

Werbőczy előtt azonban a Hármaskönyv kidolgozásánál nem csak ez a rendeltetés, hanem az a cél is lebegett, hogy egyúttal honfitársait a jogra megtanítsa. Werbőczy tehát egyben tudományos művet és tankönyvet is akart nyújtani.

A Hármaskönyv maga is tanúságot tesz a munka tudományos jellegéről. Ezt mutatja az egész előbeszéd (Prológus), amely jórészt a jog alapvető elveiről való elmélkedés, de a többi részekben is ide tartoznak, gyakran a címek élére (principium) helyezeti elméleti fejtegetések, továbbá a történelmi visszapillantások és a tudományos természetű kitérések.

A Hármaskönyv tankönyv jellegét különösen az mutatja, hogy Werbőczy igen gyakran kérdés alakjába foglalja a tételt és azután megadja rá a feleletet. Ezzel is igyekszik megkönnyíteni a tanulásnál a kérdés lényegének ismeretét. A tanító módszer következményei azok az előzetes magyarázatok, amelyek gyakran félbeszakítják a tárgyalást.

Werbőczynek mintaképpül szolgáltak a római jogi Institutiók és az egyházjogban Gratianus Decretuma.²¹ A Hármaskönyv helyzete a hazai jogban annyiban hasonlít azokéhoz, hogy azok is tankönyvek és egyúttal törvénykönyvek.

A Hármaskönyv természeténél fogva a középkori európai jogkönyvek közt foglal helyet. A jogkönyvek rendszeres formában készült szokásjogi feljegyzések. A jogkönyv irodalom különösen a XIII. században virágzott. A Hármaskönyv kései megjelenését indokolja, hogy az irodalmi fejlődés nyugatról lassan haladt kelet felé. Nemcsak nálunk, hanem a szomszéd Csehországban is a Hármaskönyv századában két jogkönyv készült.

Hogy a jogkönyvek törvénykönyvül is szolgáltak, arra csak néhány híres példát említünk, a Szász és Sváb tükröt, amelyeket magyar fordításban nemrég adtak ki.²²

A szerző a királyhoz intézett ajánlásban hangsúlyozza, hogy az élő tételes jogot foglalta össze, és ezeket a kijelentéseket ismétli munkája befejező részében is. Tehát több helyütt is nyomatékosan kifejezést ad annak, hogy nem akarta, de nem is merte átalakítani az élő jogot, hanem csak összefoglalni.

Werbőczy állításának igazságát támogatják életrajzában immár ismert adatai. Neki, mint a királyi levéltár őrének, akinek őrizetére volt bízva a legfontosabb okleveles anyag, elég alkalma volt azoknak alakját és tartalmát és az azokba foglalt jogtételeket is megismerni; mint hosszú ideig a királyi kúria jegyzője az élő, mindennapi jogot is megtanulhatta. A felső törvénykezési eljárásban részt vett, a legkülönfélébb ítéleteket hallhatta, megfigyelhette az életnek a jogra való hatását, benne élt a jogélet folyamában és így lehetséges volt, hogy a hazai jognak alapos ismerőjévé váljék.²³

A királyi jóváhagyásban olvashatjuk, hogy a király a Werbőczy által összeirt anyagot az ő ítélmester-társainak vizsgálata alá óhajtotta bocsátani, ezeknek és a királyi ítélőszék bírúinak megvitatása alá került. Werbőczynek a munka készítésekor erre való tekintettel óvatosnak kellett lennie, hogy a kritika tűzpróbáját műve majdan kiállhassa.

²¹ Félegyházy József: Werbőczy és a kánonjog, Atheneum, Budapest 1942, 45. o.

²² A Sváb tükrök. Közreadja: Blazovich László, Schmidt József Szeged, Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 35., Szeged 2010.; Eike von Repgow: A Szász tükrök. Közreadja Blazovich László, Schmidt József. Ford. és a mutatót kész. Schmidt József. A kíséző tanulmányokat németre ford. B. Csilics Éva., A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára, 5., Szeged, 2005

²³ Zlinszky János: Römisches Recht in Ungarn. In: J. Michael Rainer, Martin J. Schermaier, Laurens C. Winkel (szerk.): Iurisprudentia universalis: Festschrift für Theo Mayer-Maly zum 70. Geburtstag, Böhlau Verlag, Köln 2002. pp. 945-963.; Bónis Péter: A formuláriumok és az ars notaria hazánkban és Nyugat-Európában. In: Studia in honorem Balogh István, Budapest 2007, 7-17. o.; Uő: Damasus Hungarus az európai jogtörténetben. In: Jogtudományi Közöny 2007/3. szám, 283-290. o.

Az országgyűlés által kiküldött bizottság is kedvezően nyilatkozott a műről. Igaz, hogy ezek a bírálók Werbőczy barátai voltak s így nyilatkozatuk értékéből veszt, de az is bizonyos, hogy olyan munkát, amely a hazai élő jogot mellőzte, avagy megváltoztatta volna, ezek sem pártoltak volna.

Mindezek az adatok közvetve megerősíthetik Werbőczynek azt az állítását, hogy művének az anyagát az élő jogból merítette.

Werbőczy kétségtelenül némi túlzással mondja a Hármaskönyv befejezésében, hogy majdnem egész munkáját az országos végzeményekből, a törvényekből merítette.

Ugyancsak ő jelöli meg forrásokul a Hármaskönyvben a királyi kiváltságleveleket, a bírói gyakorlatot és a statútumokat.

A római jogot ugyan nem említi, de a Hármaskönyv általános, elméleti részében, a Prológusban, nemcsak a római jog külső hatása, hanem a belső is meglátszik. Itt Werbőczy nemcsak a tételek megfogalmazását, hanem többször azok tartalmát is a római jogból kölcsönzi.²⁴

A Prológusban a római jog nem egy helyütt szó szerint jelenik meg, itt érezhető leginkább a római jog hatása.²⁵ A Hármaskönyv többi részében is van néhány intézményi kör, ahol a római jog intézményi, belső hatásáról lehet szó, de ezeknek a helyeknek nagy jelentőségük nincsen.

A kánonjognak is van a Hármaskönyvre a római joghoz hasonló, de aránytalanul kisebb jelentőségű elméleti hatása, amely itt-ott észlelhető a szövegezésnél és a fogalmaknál. Gyakorlati, belső hatás azoknál a szabályoknál található, amelyek az egyházzal, a vallással kapcsolatban álltak, különösen azoknál az intézményeknél, amelyek az egyház szabályozási körébe estek pl. a házasság.²⁶

A római jog és kánonjog hatásával már régi Íróink foglalkoztak. Ezek közül ki kell emelnünk Szegedi Jánost, aki a Hármaskönyvről irt munkáiban a római jog és kánonjog megfelelő tételeit a Hármaskönyv illetve tételeinél idézi.²⁷

A XIX. században e szempontból Dell'Adami Rezső vizsgálta meg a Tripartitumot. Dell'Adami nem érte be a tételek összehasonlításával, hanem az európai jogirodalom széles ismeretével rendelkezve fogott a Hármaskönyv anyagának vizsgálatához és bírálatához.²⁸ Kutatásait azonban már előre megállapított, elfogult szándékkal kezdi és azzal végzi is, a Hármaskönyvellenesek táborához tartozik és ezt el is árulja tanulmányainak minden lapja.²⁹

²⁴ Zlinszky János: Werbőczy jogforrástana. In *Jogtudományi Közlöny* 1993/10. szám, 374–376. o.

²⁵ Bónis Péter: Bartolus in medieval Hungary. In *Fundamina. A Journal of Legal History*, Vol. 18/2, 2012, 11-22. o.

²⁶ Szabó Béla: Werbőczy, Stephanus. In: Michael Stolleis (szerk.): *Juristen. Ein biographisches Lexikon von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*. München: Verlag C. H. Beck, 2001. pp. 668-669.; Blazovich László: A Tripartitum és forrásai. In *Századok* 2006/5. szám, 1011-1023. o.

²⁷ Homoki-Nagy Mária: A pacta sunt servanda elv érvényesülése a magyar magánjogban. In: Jakab Éva (szerk.) *Római jog és a magánjog fejlődése Európában*, Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2011. pp. 53-66.; Bónis Péter: A pacta sunt servanda elvének kialakítása a középkorban. In *Jura* 2012/2. szám, 205-210.

²⁸ Dell'Adami Rezső: *Magánjogi kodifikációnk és régi jogunk*. Bp., 1885-1886. 45.o.

²⁹ Szabó Béla: Die Rolle des europäischen ius commune in der ungarischen Privatrechtsentwicklung der frühen Neuzeit: Das Zeugnis der Rechtswissenschaft. In: J. Michael Rainer, Martin J. Schermaier, Laurens C. Winkel (szerk.): *Iurisprudentia universalis: Festschrift für Theo Mayer-Maly*, Böhlau Verlag, Köln 2002. pp. 765-777.; Bónis Péter: Az európai közös jog születése, Rejtjel Kiadó, Budapest 2011, 134-191. o., Bónis Péter: Irnerius és a bolognai jogiskola gyökerei. In *Századok* 2011/2. szám, 349-376. o.; Uő: A tulajdonjog fenntartása a nyugat-európai kódexekben és a magyar polgári törvénykönyv tervezeteiben, in *Jogi Tanulmányok 2009*, Eötvös Kiadó, Budapest 2009, 81. o.; Homoki-Nagy Mária: A magyar magánjog története: A rendi Magyarország magánjoga. In: Mezey Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*, Budapest: Osiris Kiadó, 2007. pp. 86-141.; Bónis Péter: Gratianus és a középkori jogtudomány, in *Miskolci Jogi Szemle* 2011/1. szám, 109-118.o.

Azt vallja, hogy a Hármaskönyv egyáltalán nem kiváló irodalmi alkotás, hanem átvétel eredménye. Hogy felfogását bebizonyítottak mutassa, a római jogi és kánonjogi helyeknek a Hármaskönyvvel való összehasonlítását összeállította.

A másik XIX. századi szerző, Tomascsek Dell'Adami Rezsőhöz hasonlóan a Summa legum hatását vizsgálta, és azt állította, hogy Werbőczy az alapfogalmakat és az általános tanokat ennek a munkának közvetítésével merítette a római jogból. Főleg a stílus megegyezőségével akarta bizonyítani, hogy Werbőczy a római jogi eredetű elméleti tételeknek megírásánál nem a római jog eredeti forrásait, az Institutiókat, a Digestákat használta, hanem egy abban a korban ismert római jogi tankönyvet forgatott.³⁰

Tomascsek egyenesen kijelenti, hogy csakis a Hármaskönyv római jogi anyagáról, illetőleg ennek forrásairól értekezik s nem a szokásjogi és statutárius részekről, a középkorban ún. municipalis, mai nyelven hazai jogról.³¹

Nem is volt kis feladat Tomascsek nézete szerint összefoglalni a hagyomány útján fenntartott hatalmas joganyagot és ezért Werbőczy nagy szolgálatot tett hazájának.

Mindezek mellett következetlenség és ellentmondás, hogy míg nyíltan elismeri a Hármaskönyv szokásjogi anyagának eredetiségét, addig burkoltan, határozatlanul beszél a Summa hatásának némi, szórványos nyomairól a Hármaskönyv szokásjogi részeiben is.'

Az újabb történelmi kutatás valószínűvé tette, hogy a Summa példányai Magyarországon el voltak terjedve, Pozsonyban két kéziratát (latint és németet) is megtalálták. Nincs kizárva tehát annak a lehetősége, hogy Werbőczy, ha Pozsonyban végezte jogi tanulmányait, ismerte a római jognak ezt az összefoglalását.³²

A Tripartitum egyszerre kísérelte meg a hazai jog feldolgozásainak és az európai jogi tudományosságnak a figyelembe vételét. Átdolgozásai és kommentárjai révén áthatotta az egész magyar jogi gondolkodást, és négyszáz évig nélkülözhetetlen kézikönyve volt a magyar jogászoknak.

³⁰ Homoki-Nagy Mária: A magyar magánjog történetének vázlata 1848-ig, JatPress, Szeged 2001, 24-29. o.; Hamza Gábor: Werbőczy Hármaskönyvének jogforrási jellege. In Jogtudományi Közlöny 1993/1. szám, 31-33.o.; Bónis Péter: A bolognai jogiskola Irneriust követő nemzedéke: Bulgarus, Martinus, Hugo, Jacobus. In Jegtörténeti Szemle 2011/3. szám, 9-17.o.; Uő: A summa mint a ius commune jogirodalmi műfaja. In Jegtudományi Közlöny 2004/3. szám, 199-202. o.; Uő: Irnerius és a bolognai jogiskola gyökerei. In Századok 2011/2. szám, 349-376. o.; Uő: A foglaló a nyugat-európai kódexekben és a magyar polgári törvénykönyv tervezeteiben, in Jogi Tanulmányok 2008, Eötvös Kiadó, Budapest 2008, 35-59.o.; Hamza Gábor (szerk.): Tanulmányok Werbőczy Istvánról – Studien über István Werbőczy. Professzorok Háza, Budapest 2001, 45. o.; Zlinszky János. Ein Versuch zur Rezeption des römischen Rechts in Ungarn. In: Wolfgang Waldstein (Hrsg.): Festgabe für Arnold Herdlitzka, München: Wilhelm Fink Verlag, 1972. pp. 315-326.

³¹ Tomascsek, Johannes: Über eine in Österreich in der ersten Hälfte des XIV. Jahrhunderts geschriebene Summa legum und ihr Quellenverhältnisse zu dem Stadtrecht von Wiener-Neustadt und dem Werbőczy'schen Tripartitum, in Sitzungsberichte der phil-hist. Klasse der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien 1883/1. szám, 241-328. o.

³² Blazovich László: Der Sachsenspiegel und das Recht der Zips. In: Rechts- und Sprachtransfer in Mittel- und Osteuropa. Sachsenspiegel und Magdeburger Recht. Herausgegeben von Ernst Eichler und Heiner Lück., Redaktion Wieland Carls. (IVS Saxonico-Maidebvirgense in Oriente, Band 1.), Berlin, 1999 pp. 29-36